

ПРЕЖИВЕО САМ СТРЕЉАЊЕ У ВАЉЕВУ

У време Ужичке републике био сам у добровољној сеоској милицији у Костојевићима, која је имала задатак да се стара о реду и миру на територији наше општине, као и да прогони четничке банде које су се више пута појављивале на нашем терену. Наша јединица имала је и задатак да обезбеђује несметани пролаз партизанским јединицама у правцу Дрине и Љубовије.

У сеоској милицији са мном су били: Милојко Матић, Милосав Павловић, Велисав Ранђић, Миломир Димитријевић, Лазар Поповић, Милун Петровић, Танасије Милосављевић и још неки мештани. Учитељ Танасије Милосављевић био је у Ужичком партизанском одреду, али је касније поелан у нашу општину да ради као политички радник. Командант места у Костојевићима био је Остоја Павловић.

Шестог новембра 1941. године у Основну школу у Костојевићима свратила је једна група од око 30 партизана, бораца једне од пожешких чета. Сутрадан, рано изјутра, напали су нас четници под командом Филипа Ајдачића. Међу тим четницима било их је и из нашег среза, а највише из Церја.

Четници су извршили напад на зграду Основне школе у којој су спавали пожешки партизани. Напад су извршили са три стране захваљујући мештанима који су познавали терен. Пожешани су ое као јединица повукли организовано према Рогачици. Нас из сеоске милиције четници су све похватили. Мене и оца су ухватили у кући и заједно са осталима потерали нас под јаком стражом у правцу Косјерића.

Негде пред подне ститли смо у Сечу Реку, где смо се мало одморили. Ту су четници и ручали. Нама ниоу ништа дали за ручак. Уместо тога ту су нас повезали и повели за Косјерић. С леве и деене стране наше колоне ишли оу четници са упереним пушкама. Успут су нам говорили:

— Ко покуша да бежи, биће убијен!

Стигли омо у Косјерић пред зграду Среског начелства. Ту су нас одвезали. Пред зградом ее налазио неки четник Павле, кога су звали Ђедо. У рукама је имао мотку којом нас је тукао. Драгиша Ђукановић Черго, учитељ са Варде, и хармоникаш Чаруга из Костојевића, тражили су да нас све побију на лицу места.

Почело је батанање. Мене су прво крвнички истукли. За то време мој отац је покушавао да окрене главу на другу страну да не би гледао моје муке. Међутим, они су га терали да гледа како ме туку. После је дошао ред и на мога оца. Њета су иопребијали, а мене пресилили да све то гледам.

Утерали су нас у собе у којима смо затекли паргизане који су заробљени у Карану и око Пожеге. Дали су нам да једемо неки неслани хлеб.

Изјутра око четири часа чула се пуцњава из правца Црно-косе. Четници су говорили да то пуцају партизани и да ће убрзо упасти у Косјерић. Извели су нас напоље и поделили у три групе. Једну групу су одмах пустили на слободу. Другу групу, у којој сам био ја, мој отац Оветозар, учитељ Танасије Милосављевић, Миломир Димитријевић и још четворо људи, које нисам познавао, издвојили су на страну. Мене су пред полазак превели из те мале групе у велику групу. Остале су измрцварили, а потом су их стрељали негде иза Косјерића.

Нас из треће групе су повезали и трчећим кораком, под јаком стражом, одвели на Равну гору. Сместили су нас у неку Јлталу. У току ноћи било је ужасно хладно. Четници су повремено упадали са батеријским лампама и батинама. Скидали су са нас одела, чокуле и др. Ко је протествовао добијао је велике батине.

Постројене у две колоне довели су нас пред штаб Драже Михаиловића. Дража је изашао пред нас. Шетао се испред строја и говорио:

— Гледајте како изгледате јадно! Боси сте и дроњави. Пошли сте да се борите. Зашто сте отишли у комунисте? Зашто сте се дигли када још није време?

Сви смо ћутали. Пришао је двома заробљеним паргизанкама и питао:

— Шта сте ви тражиле у комунистима?

— Ми смо болничарке и превијале омо рањенике.

— Да ли сте превијале и рањене четнике?

Једна од њих је одговорила да није, пошто нигде није наишла на рањеног четника. Тада јој је Дража пришао, ухватио је РЗ^кама за мишице, ударио је ногом у стомак. Она се онесвестила и пала је на земљу. Друш су притрчали да је подигну и да је освете, што им је најзад и пошло за руком. После тога Дража је само псовао и нешто мрмљао себи у браду па је отишао у свој штаб.

У том моменту наишао је четник који се презивао Омиљанић. За време борбе између партизана и четника у Карану био је рањен у обе ноге. Он је показао на неког шофера у строју за кога је тврдио да му је нашао пун цак чаура уз митраљез из кога је пуцао на четнике и да је у тој борби убио дрста четника и многе ранио. Тога шофера су одмах издвојили и још пет-шест лица. По Дражином наређењу одмах су стрељани пред нашим стројем.

Док смо били на Равној гори, неки четнички команданти су повадили пиштоље један на другог због нашег одела и обуће, које су нам покидали, јер није могли да се договоре око расподеле. Сваки од њих је галамио и говорио како он и његови људи крваре на положају, а не могу ништа да опљачкају да би се обукли и обули. На Равној гори су нам саопштили да ће нас одвести у Ваљевску Мионицу и да ће нас тамо саслушати српске власти.

На челу наше колоне ишао је један фолксдојчер у немачкој униформи, а на ногама је имао гумењаке. Упут нам је говорио да му је жао што овако не опроводи окупаторске војнике нето своје земљаке. Повели су нас преко Струганика, где смо заноћили, а одатле у Мионицу где смо добили ручак. Одмах смо наставили покрет под јаком стражом у правцу Ваљева.

На мосту на Колубари у Словцу онај фолксдојчер се изљубио с немачким војницима који су нас чекали и ја га више никада нисам видео. У Марковој Цркви у Словцу Јово Шкава, војвода колубарски, нам је рекао да ће нас предати српским властима, а не Немцима. Четници су нас у Марковој Цркви у Словцу пребројали. Било нас је 364, али нам је у Ваљеву прикључено још Ваљеваца,

У селу Рибници су нам прикључили неку велику групу Чачана, Милановчана и још неких другова од Љита и Уба. Док су нас четници спроводили, народ нам је износио хлеб и другу храну. Међутим, четници су нам ту храну отимали и трпали је у сџоје торбе, а нама нису ништа остављали. Једино ако нам је кеко добацио неку сирову главицу купуса онда нам то нису узимали, а ми смо то у слат појели.

На мосту у Словцу су нас постројили по три. Четници су се измакли лево и десно, дак су Немци машингеверима преузели стражу. Немачки војници су поред машингевера у другој руци држали мотке. Ту су нас потрпали у камионе и повезли у Ваљево. У сваком камиону на стражи су била по два Немца са машингеверима и по два четника са пушкама.

Када су нас довели у Ваљево, сместили су нас у неки велики магацин, за који сам сазнао да се зове Тадића магацин. У Ваљеву су се неки распитивали где нас возе, а један Немац је одговорио:

— Правац отаро гробље!

Неки заробљеници из оасолине Ваљева су знали шта то значи, па су почели своје ствари да предају четницима, молећи их да *их однесу њихвим* кућама *и да им кажу где се они налазе*. Неки су почели и да кукају.

Из камиона су нас са батинама трчећим кораком сабили у тај Тадића магацин. Око магацина, као и по ообама, налазила се јака немачка стража. Сутрадан су отпочели да долазе грађани из Ваљева. Неки су нас сажаљевали, док су други гласно захтевали од Немаца да нас све побију.

У магацину смо се могли кретати из одељења у одељење, на се чак и попети на спрат. Пуних пет дана ништа нам нису давали од хране, сем воде за пиће. За то време појели смо пуна два цака репељака од сувих шљива који су мало сладили. Исто тако повадили смо и покупили све грашке пасуља и зрна кукуруза који су се били заглавили између дасака.

Осмог дана изјурили су нас напоље моткама. Наредили су нам да идемо на рад у Дабића поље, где смо копали канале за аеродром. Радило се од изјутра до увече. Неке су остављали ради саслушања. Они више нису ишли на рад, нити су мотли да се састају са нама. Ми смо их виђали, а они су само говорили:

—' Убише, пребише, премлатише, одбише бубреге!..

Нико од нас затвореника није смео са њима да разговара. Сваког дана са рада је изостајало све више затвореника. Били су болесни, пребијени, врло слабо обученм и нису могли ићи на рад јер је напољу било врло хладно.

Последњег дана, када смо изашли на рад, радили смо само до 11 часова. Тада је дошла немачка војна музика, која је ишла ргспред нас. Свако од нас је морао да пева. Кундацима су тукли оне који нису певали, или их боли бајонетима. Тако смо у строју и са неком јадном песмом дошли у двориште магацина. Неко је певао, а неко само мицао уснама, јер је био изнемогао те није могао гласно ни да говори,

Са рада на аеродрому побегао је Радоје Узуновић из Дубоког код Ужица. После његовог бекства Немци су пооштрили мере, а у свако одељење убачена су по два немачка војника са шарцима.

Увек су нас терали трчећим кораком на аеродром да радимо, па ко у путу падне од изнемоглости, онда притрче и туку моткама док; му другови не приђу и узму га испод руку и тако га измакну од даљих батина. Често су нас гонили да преко реке прелазимо газећи воду. Онако мокри требало је да се попењемо уз клизаву обалу. Ту је било и жалосних сцена. Једни нагоне моткама да се попењемо, док други сачекују с моткама када ое попењемо. И ко се брже поиење они га с моткама врате доле да опет доле добија батине и поново горе када изађе.

Када долазимо са рада, два Немца нас дочекају са моткама на капији и одмах туку на улазу. Ако је неко био брз и могао да потрчи да не добије батине, онда еу га враћали и тукли га све док не падне.

На улазу у магацин сачекују друга два Немца и са моткама нагоне да прескочимо преко неког стола. Многи нису могли да га иреокоче од исцрпљености, већ ое повале преко стола и они га туку док се сиремах не свали са стола. А ако би неко брзо прогтао преко стола, онда би га вратили и пребили још више и горе него да је полако ишао.

На радилишту су проглашавали ударнике, које су обележавали неким канапом око руке. Њему су давали дуплу порцију хране, али су га и дупло премлаћивали моткама.

Чим смо дошли у двориште Тадића магацина, почело је прозивање. Кога прозову тај је ишао на таван, док они други, који ниоу били прозвани, остају у својим просторијама. Међу прозваним и ја сам се налазио. Мислио сам да ћу одмах бити стрељан. Издвојили су нас седамдесет и једног затвореника, међу којима су била убачена и два четника ради шпијунаже. Наиме, Немци су и убачене четнике водили на рад, нису их тукли, а они се никада нису ни жалили да су гладни.

Док омо били у Тадића магацину, саслушавали су нас Немци у некој згради близу магацина. На саслушање смо одлазили појединачно. Дошао сам и ја на ред. Чим сам ушао у просторију у којој су вршена саслушавања дочекала су ме двојица немачких Бојника са моткама. Добро су ме изударали. Нису гледали куда ударају. Пошто сам се освестио од добијених батина, иследници су мли постављали питања на српском језику:

—• Где си био, у ком партизанском одреду? Ко је био политички комесар? Какво си оружје носио? Колико си имао метака? Какво је оружје било у чети и одреду? . . .

На крају су постављали питање:

—* За кога си гласао на последњим изборима?

Један мој земљак, Милојко, је рекао да је гласао за листу Милоја Рајаковића. Због тога је добио добре батине. Један је рекао да је гласао за Милана Стојадиновића и није га тукли. Тако су поеле сви на саслушању шворили да су гласали за Милана Стојадиновића. Неке су пре саслушавања везивали у лисице још у магацину. Они који су на саслушање одвођени везани више се нису ни враћали.

Док смо се налазили на спрату Тадића магацина, другог дана по стрељању оних који су остали у дворишту, доведоше око сто разоружаних четника. Они су били смештени испод нас, под немачком стражом. Немци су их тукли као и нас. Ми смо им добацивали а они су само псовали и претили да ће нас када дођу до оружја све побити. Преетали омо да излазимо у клозет. Мокрили смо одозго, кроз даеке, на њих и по њима. Били су добро сабијени и нису могли да се склоне од нас. На тај начин ми омо им се светили за сва она малтретирања док су нас спроводили. Њих су негде одвели ноћу у току децембра на неколико дана пред моје пуштање. Где су их одвели, не знам.

Једном су нам дали неки купус из цинканих казана и од тога смо добили пролив у току ноћи. Звали смо стражара, али он је био пијан и није хтео да нам отвара. Зато смо били принуђени да прво напунимо кибле, затим ћаее, чиније и друге судове. Пред

зору омо опет звали стражара. Истерао на(је 1а чесму да оперемо судове. Неки су прали, неки бацали удове, а нас су због прекршаја испребијали моткама.

За време боравка у Тадића магацину спуштали смо каишеве иопод стрехе, па нам је за те каише народ везивао хлеб или нешто друго од хране. Једжм приликом неки мангупи су нам подвалили, јер су за каиш везали камен и дрво.

Један ученик Сшвенац, који је живео у Ужицу, и који се презивао Јаворшек, био је један од најхрабријих и најпркоснијих. Немци су забрањивали да се у магацин уносе дрва, Он је сваког дана доносио велико бреме дрва. Због тога је и добијао батине, али је то чинио из дана у дан. Говорио је да све што чинимо, чинимо из другарства.

Неки Драгослав из Босанске Црвице, који је касније стрељан, био је црн и Немци су га прогласили за Циганина, те су га тукли дневно по неколико пута.

Док смо боравили у Тадића магацину, често је код нас упадао неки цивил, ковач из Ваљева. Неке је шамарао и од њих отимао одело или нешто друго што му се допадало. Једног дана узбуни се логор и хтедоше да га задаве. Немци су га једва ишчупали из логора, па га и они измлатише. Више му нису дозвоља-вали да улази код нас, али је ипак неколико' пута долазио на каишју.

Једнога дана спроведоше нас у централни ваљевски затвор. Ту су нас саслушавале српке окупационе власти. Из тог затвора изводили су нас два пута дневно на ваздух, пре и после подне. На саслушања су изводили сваког часа и редовно су нас тукли. Храна је била веома слаба. Давали су нам неку гриз-чорбу, која није била ни слатка ни слана. У затвор су нам убацивали редовно неке људе ради шпијунаже.

За време боравка у Тадића магацину враћен је неки синовац Миленжа Аџића, опанчара из Ужица. Враћен је такође, и неки инжењер Божо из Љита и неки Андра Пикавица, који је био у југословенској војсци у Горњем Милановцу. Они су нам причали да су ргздвојени на самом стрелишту. По њиховом казивању стрељање је вршено на следећи начин:

— Одвели су нас на Крушик. Овима су давали цигарету или двопек. Немци су нам говорили да је то испуњење последње жеље. Сачекали су да се попуше цигарете или поједе двопек. Онда су одбројавали по десет затвореника и одводили их изнад ископане раке. Наредили су им да седну на ивицу раке, а позади њих били су постављени митраљези. Ми омо гледали како Немци приводе увек по десеторицу, покажу им како треба да седну и да се умифе^ Чим се измакну немачки војници с леђа их покосе два митраљеца и они падају у раке. После тога прилазио је један сд немачких војника и пиштољем је гађао у главу сваког стрељаног.

Они сами нису знали зашто су издвојени са стрељања и због чега су враћени са стрелишта. Њих тројицу су касније много мучили, сваког дана су их пребијали док једне ноћи нису нестали из затвора. Вероватно су негде стрељани.

Из наше собе нико није изведен, нити стрељан. Пред Никољдан је, међутим, из среског затвора изведена једна група и негде стрељана. То ми је касније у путу причао Симо Новаковић из Костојевића. Он ми је исто тако причао да су Немци стрељали и неког мајора, који нас је предао Немцима, заједно са још неким заробљеним партизанима. Симо Новаковић је дошао у Ваљево и донео нам уверења о националној исправноети од четничких влаети да би могли бити пуштени својим кућама.

У централном затвору у Ваљево остао сам све до 18. децембра, када сам пуштен заједно са осталим затвореницима из Костојевића. Кренуо сам преко Дебелот брда и Пашине Равни кући пешице. Са мном су пуштени и Милојко Матић, Милосав Павловић, Обрен Обреновић из Косјерића и Љубо Јокић из Полошнице. Истога дана пуштени су кућама и неки Мионичани, јер је за њих усмено гарантовао неки свештеник са великом белом косом и брадом.

Милорад С. САВИЋ МИНДО